

Валентина Кузик

УДК 781.6:784.4(477)

У статті йдеться про визначення п'яти векторів аналізу «Щедрика» М. Леонтовича — історичного, музичного, вербального, нумерологічного, графічного.

Ключові слова: «Щедрик», М. Леонтович, щедрівка, колядка, обробка народної пісні.

The article suggests defining the 5 analyze vectors of the M. Leontovych piece «Carol of the Bells», namely, historical, musical, verbal, numerological, and graphic ones.

Keywords: «Carol of the Bells», M. Leontovych, shchedrivka, Christmas carol, folk song arrangement.

Присвячується 135-річчю з дня народження Миколи Леонтовича

Безперечно, «Щедрик» в опрацюванні М. Леонтовича став унікальним явищем світової культури. Він привернув увагу мільйонів, з-поміж яких були й музиканти, фольклористи, філологи, філософи та теологи. Первісний архетип із серії так званих «Народних примітивів» — мотив із чотирьох звуків у межах півторатону — з прадавніх часів сприймався нашими пращурами, ще язичниками, мов магічна формула, що завожувала, гіпнотизувала людину. Головним психологічним фактором дії цієї «магії» була безперервність повторюваності мотиву — *ostinato-stabilitas*. Навіть сила слова (*werbe*) поступилася перед музично-психологічним началом. Це явище, безсумнівно, привернуло увагу такого геніального МАГА від музики, як М. Леонтович, коли він обирав зразки для свого композиторського шкіцу.

Вивчення нотного тексту «Щедрика» дозволило виокремити п'ять векторів аналізу (без сумніву, за достатньої прискіпливості їх може бути більше), а саме: 1) історичний; 2) музичний; 3) вербальний; 4) нумерологічний; 5) графічний. Оскільки в підзаголовку використано термін «*stretta*», тобто «стисло», то спробую конспективно викласти думки.

І. Історичний вектор. На рукопису «Щедрика», надісланого О. Кошицю, зазначена дата 18 серпня 1916 року. Я. Юрмас (Юрій Масютин) зауважив, що текст узято

із ч. IV збірки К. Поліщука і М. Остаповича 1913 року — № 23, с. 18 [див.: 3, с. 342]. Проте, за згадкою Б. Яворського, поліфонічні вправи з мотивом-*ostinato* «Щедрик» розпочалися ще 1910 року. Логічно припустити, що М. Леонтович обрав фольклорний зразок, знайомий з дитинства, який побутував на Поділлі (можливо, і сам змалку защедрював не одну цукерку). У К. Поліщука і М. Остаповича він узяв тільки слова, записані збирачами на Волині в м. Краснопіль Житомирського повіту. (Що ж, музиканти завжди гірше запам'ятовували слова, аніж наспів). Ознайомлення з надрукованим текстом дало простір митцю для ширшого розгортання музичного матеріалу, а можливо, і зміни первісної поліфонічної концепції будови на синтетичну — з введенням гармонічно-гомофонних прийомів¹. Як бачимо, процес опрацювання «Щедрика» тривав шість років. Недаремно! Феноменальний успіх у Києві в Різдвяних концертах студентського хору під орудою О. Кошиця в 1916 році (тобто за новим стилем 7 січня 1917 р.) став для «Щедрика» першим щаблем сходження до світової слави².

II. Музичний вектор. Головне зерно твору — чотиризвучний мотив. Він повторюється *ostinato* з проведенням у всіх партіях 68 разів! Ці зерна — ніби блискотливі перлинки, розсіпані у просторі, з яких плететься барвіста звукова сіянька-гердан. М. Леонто-

вич вдається до використання розмаїтих технік композиторського письма, не порушуючи, однак, святого принципу *Perpetuum mobile* — *ostinato*. Які ж це прийоми?

1. **Н а н и з у в а н н я** «зерен-перлинок» на «нитку»-лінію (5–12 тт.: «Вийди, вийди, господарю...»). Митець творить протискладання до теми низхідного лінійного плану (за натуральним мінором).

2. **Р е ф л е к с і ї** — «віддзеркалення» цих зерен у верхньотерцієвій вторі. Цей прийом часто трапляється і в народному співі (особливо північно-західних регіонів), і в сакральному, зокрема, він є характерною прикметою київського церковного розспіву (13–16 тт. і останній 68 т.: «Там овечки покотились...», «ластівочка»).

3. **П о м'я к ш е н н я** гармонічного «поля» твору. Чуємо плагальні заключні кадансування: S–T. Замість уживання функцій в основному вигляді, що фіксують дещо «тяжкуваті» для слуху басові основи, М. Леонтович використовує ніжніший VI щабель — і як основу власне тризвуку VI, і як терцію S₆ (ті ж 13–16 тт.: «Там овечки покотились...»).

4. **Б у р д о н**. Перед кульмінацією композитор ефектно використовує прийом «бурдонної педалі» в басів, що активно нагнітає загальну атмосферу звучання (17–20 тт.: «В тебе товар весь хороший...»).

5. **Ж а н р о в а х а р а к т е р н і с т ь**. Кульмінація на *f* вирізняється тим, що малюнок і ритміка сопранової партії своїми абрисами нагадують мелодику українських народних козачків (деякі дослідники вказували на скерцозну природу кульмінації). У цьому періоді (куплеті), здається, з найбільшою силою виявилася національна природа генія Майстра (21–24 тт. :||: «В тебе товар весь хороший...»).

6. **У т в е р д ж е н н я л о г і ч н о г о б а л а н с у** звукових ліній. Це відбувається в зоні відходу після кульмінації, затухання динаміки. Спостерігаємо своєрідну «поліровку» полотна після акцентованої фрази. Для цього М. Леонтович використовує *legat*'не проведення

верхнього тетрахорду мелодичного мінору (25–28 тт.: «В тебе жінка...»). По суті, це друге висхідне лінійне протискладання, органічно пов'язане з першим (5–12 тт.). Саме тут стає очевидним, наскільки «грамотно» з позицій музичних премудроців було введено друге протискладання: якщо вгору мелодичний мінор, то вниз за всіма правилами — натуральний. Весь авторський «ребус» у тому, що від початку твору ми чули низхідний тетрахорд натурального мінору, який — це ми розуміємо тільки тепер (!) — композитор використовує не як спеціально обраний лад всієї композиції, а як «відповідь» на висхідний тетрахорд мелодичного мінору.

III. **В е р б а л ь н и й в е к т о р**. На сьогодні утвердилося три варіанти тексту «Щедрика» (ще в 1920-х роках за кордоном були спроби зробити переклади української щедрівки французькою та англійською мовами, але вони ненадовго прижилися в культурному обігу)³. З кожним з них пов'язана окрема інформація. Можливо, філологи й фольклористи зможуть докладно проаналізувати їхню природу, а ж окреслю лише окремі позиції.

1. Текстове першоджерело пов'язане з дохристиянською добою, коли новий рік починався ранньої весни — з поверненням в Україну ластівок. Прикметно, композитор подає слова «щедрик», «щедрівочка» тільки в тематичному проведенні й жодного разу не бере їх до фактурної розробки. Вони, насправді, мають настільки «ароматну» силу вербального звучання, що використані в інших шарах могли б «замутити» загальний колорит. Цікаво, що в куплеті з висхідним *legato* (25–28 тт.) для сопрано він узяв слова «В тебе жінка хороша», хоча до вибору було ще два варіанти: а) «Хоч не гроші» б) «то полова». Ніби й деталь — але показова!

2. Другий текстовий варіант — «Ой на річці, на Ордані». Його записано добрим знайомим М. Леонтовича, учителем співу з Тульчина Ф. Лотоцьким у с. Паланка Гайсинського повіту на Поділлі в грудні 1916 року [див.: 3, с. 367]. Поширення цієї текстової версії в

середовищі подільської інтелігенції, священництва, селян засвідчило жанрову метаморфозу твору, а саме: переведення його зі щедрівок до колядок, пов'язаних з темою народження Христа. Інша географія, інша пора року. Цю текстову версію вже в наш час — від 1980-х років — уперше представив з хором «Відродження» відомий хормейстер і науковець М. Юрченко, після чого його підхопили хори «Київ», «Хрещатик», «Пектораль», ансамблі «Фавор», «Аніма» та багато інших колективів. При виконанні цього тексту повністю зберігається агогіка, темпоритміка та динаміка, властиві співу власне «Щедрика».

3. Після тріумфальної ходи світами разом з капелою О. Кошиця (то окрема й довга оповідь!) наш «Щедрик» отримав англomовну версію тексту⁴. Ні, це не переклад з української, а цілком оригінальний вірш, відповідний жанру колядок, і співалося в ньому про різдвяні дзвони: «Hark how the balls» / «Віразно чути дзвіночки». Його в 1930-х роках склав диригент-хормейстер, учитель музики Пітер Вільховський (прізвище красномовно свідчить про етнічне походження автора слів), а надруковано вперше слова з музикою в США в 1936 році фірмою «Carl Fisher, Inc.» під назвою «Carol of the Balls» — «Колядка дзвіночків». При виконанні цього тексту помітно змінюється акцентуація складів та агогіка. Адже кінцеве у ключовій фразі (зерні) «balls» потребує явного наголосу. Натомість спів слів «ластівочка» чи «Ордані» передбачає затухання звучності останнього складу, а іноді його в коді — на зразок народного співу — просто знімають («лас-ті-воч...»). Таке аж ніяк не допустимо з односкладовим іменником «balls». То ж, думається, український «Щедрик» в англomовній версії звучить дещо «hard» — жорстокіше й дієвіше⁵.

IV. Нумерологічний вектор. Означений аспект аналізу народився під впливом загальнознаної «Гри в бісер» Г. Гессе. Просто було цікаво порахувати й подивитися, що з того вийде? Напрочуд коротко: 68 разів

повторено «зерно» + 4 рази показано його з верхньотерцієвим віддзеркаленням + 1 раз у коді = 73, що при перерахуванні $7 + 3 = 10$; цифра 0 не враховується, залишається цифра 1 = символ «Deus», «Бог».

V. Графічний вектор. Імпульсом для нього стали дослідження у сфері синтезу мистецтв, зокрема, світломузика, якою в 1919–1920 роках переймався М. Леонтович. Сьогодні експериментальні пошуки в цій галузі вийшли на рівень створення художніх картин за нотними текстами. Саме так! І відповідно до кожної ноти — її висоти-кольору й тривалості — вимальовуються образотворчі полотна⁶.

Відомо, що твори М. Леонтовича ряд дослідників і поетів називають «діамантом, ограненим рукою Генія». Я маю скромніші статки до порівняння, але не менш цінні за значимістю — це українські вишивки й силянки-гердани, що їх вправно мережать золоті руки наших майстрів. То ж мені як людині закоханій у вишивку й силянку забажалося поглянути на Леонтовичевого «Щедрика» з образотворчих позицій. І диво — «Щедрик» постав переді мною в абрисах ніжної квітки, де яскраво виокремилася шість елементів: 1) «зерно» (але двояко: у прямому вигляді та терцієвій рефлексії); 2) лінеарне «стебло»; 3) листячко із «зубчиками»; 4) хвилясті «трави-ковилі»; 5) ґрунт — бурдон; 6) бутон квітки. Можливо також збагатити малюнок квітки нашаруванням усіх 68 мотивів-пелюсток, однак це краще зробити в техніці 3D. Ця квітка раптово сама проросла в моїй уяві. Як людина містичного складу я вірю, що той графічний образ навіяв мені Микола Дмитрович, за що безмежно вдячна йому!

На завершення дозволю висловити думку: у зв'язку з тим, що нині за програмою ЮНЕСКО до реєстру заносять усі вагомні культурні явища, закликаю звернутися до цього високошановного органу з пропозицією про визнання «Щедрика» М. Леонтовича духовним надбанням людства.

¹ Рекомендую ознайомитися зі статтею Н. Горюхіної [1].

² «Щедрик» М. Леонтовича вперше надруковано 1918 року в збірці «З народної пісні». Того самого року за універсалом гетьмана Івана Скоропадського інтенсивно почали впроваджувати українськомовну культуру, науку й освіту.

³ Докладніше див. статтю Г. Карась [1, с. 343–347].

⁴ Про це йдеться в документальному телефільмі «Щедрик» (реж. М. Стогній, сценарист В. Качур, УТБ, 2011).

⁵ Особливо такий характер помітно в зарубіжних інструментальних транскрипціях.

⁶ Зокрема, дослідник із Санкт-Петербурга В. Афанасьєв (скрипаль і художник) написав полотно за скрипковою «Чакonoю» Й.-С. Баха та «Ave, Maria» Ф. Шуберта (соло з камерним оркестром), де, якщо спроектувати їх через комп'ютер на монітор, курсором можливо простежити кожну ноту.

1. *Горюхіна Н.* Гармонія в обробках народних пісень М. Д. Леонтовича // Українська радянська музика. – К., 1962. – Вип. 2.

2. *Карась Г.* Феномен «Щедрика» в обробці Миколи Леонтовича у світовому комунікаційно-

му просторі ХХ ст. // Педагогічна освіта: теорія і практика. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 12.

3. Микола Леонтович. Хорові твори / ред.-упоряд. В. Кузик. – К., 2005.

